

Slow Cities

Over Veerkracht en Voorsprong

Mei 2006

Govert D. Geldof

*Geldof c.s., Holprijp 2, 8804 RZ Tzum
Tel. (06) 53 33 43 01, email: governor@geldofcs.nl*

CittaSlow en Slow Food

Dit essay sluit aan op een beweging die is ontstaan in Italië, de zogenaamde CittaSlow beweging, ook wel aangeduid als Slow Cities. In 1999 zijn drieëntwintig Italiaanse gemeenten een samenwerking aangegaan waarbij ze proberen bewoners en bezoekers in hun steden meer levenskwaliteit aan te bieden (Knox, 2005). Ze streven naar een sterkere doorwerking van de lokale cultuur in de samenleving en de fysieke omgeving. Ook vinden ze het belangrijk dat de menselijke maat meer dan voorheen het vertrekpunt is bij de inrichting van steden en niet, zoals nu vaak gebeurt, schaalvergroting gericht efficiëntie op en leidend tot eenvormigheid. De beweging biedt *tegenwicht* tegen versnelling van de samenleving waar mensen zichzelf kwijt dreigen te raken. Veel mensen zijn bezig doelen na te streven op efficiënte wijze en nemen te weinig ruimte voor reflectie.

De beweging bouwt voort op de ideeën van de tien jaar eerder ontstane ‘Slow Food’ beweging. Deze biedt een alternatief voor ‘Fast Food’, waar de maaltijd wordt gereduceerd tot het zo efficiënt mogelijk binnenwerken van maagvulling ten koste van voedingswaarde en genot. Omdat de bevrediging ontbreekt, moet er al snel weer gegeten worden, wat leidt tot overconsumptie en overgewicht. Bij Slow Food heeft niet alleen het eten kwaliteit, maar ook het selecteren van ingrediënten, de bereiding, de balans tussen improvisatie en het volgen van een recept, het opdienen en het natafelen. Niet alleen het doel is goed, maar ook de weg die wordt bewandeld om er te komen. En het nagenieten. Hierdoor ontstaat meer diversiteit, zowel wat betreft het voedsel als de wijze waarop het wordt genuttigd.

Omgaan met complexiteit

In dit essay probeer ik deze ideeën breder te trekken en te verbinden met mijn eigen opvattingen over het omgaan met *complexiteit* in de leefomgeving. Het geheel rond voedsel en eten is complex, de stad en de taferelen die zich daarin afspelen zijn complex. Een dergelijke complexiteit moet je niet bestrijden, maar hanteren (Geldof, 2004). Wie accepteert dat processen en projecten in onze leefomgeving complex zijn, kan genieten van die complexiteit. Er voltrekt zich een spannend proces waarin alles met alles samenhangt en waarbij het resultaat deels een verrassing is. Kwaliteit ontstaat door vanuit betrokkenheid en met geduld op passende wijze interventies te plegen. Je *doorleeft* een dergelijk proces.

Processen die complex zijn, moet je niet forceren. Ze hebben de tijd nodig die ze nodig hebben. Daarom is het van belang ze met *een zekere traagheid* te doorlopen, met ruimte voor reflectie (Cilliers, 2006). Het concept van Slow Cities zet dan ook niet in op maximale traagheid, maar op begrip hebben voor de niet-lineaire doorwerking van tijd. Bij veel processen die we nu waarnemen worden targets geformuleerd die zo snel mogelijk gehaald

moeten worden. We willen namelijk zo snel mogelijk van probleem naar oplossing. Echter het lukt niet, omdat complexe processen de neiging hebben zich in een andere richting te ontwikkelen dan gepland en acties niet op 'het juiste moment' worden genomen (Geldof, 2004). Die andere richting wordt dan als een vervelende verstoring ervaren in plaats van een mogelijke aanzet tot innovatie en verbetering.

Figuur 1. Drie onderzoekers tijdens een Europees project spiegelen zich in Praag (23 augustus 2003). Een moment voor reflectie.

Het mooie van het concept Slow Cities is dat deze zowel een metafoor is voor het hanteren van complexiteit als een concrete uitwerking ervan. Het raakt mijns inziens de kern van wat Europa bijzonder heeft gemaakt en nog steeds kan maken. Het concept biedt een basis voor een gezonde ontwikkeling van Europa in de komende decennia. De Europese Unie heeft deze verwoord in twee strategieën: (1) de Lissabon strategie en (2) de Gotenburg strategie. De eerste heeft betrekking op gewenste economische ontwikkelingen, de tweede op het realiseren van duurzame oplossingen. Het concept Slow Cities kan beide met elkaar verbinden. Het kan een rode draad zijn bij Europese samenwerkingsprojecten die de komende jaren gaan starten onder de noemer "Cohesion Programme." Het versterkt de Europese cultuur en daarmee het Europese gevoel.

Ontmoetingen in Lissabon

De Lissabon strategie geeft richting aan Europees beleid. Deze strategie zet in op Europa als kenniseconomie nummer één van de wereld. Sceptici reageren daarbij al gauw van: "We kunnen met onze kenniseconomie toch niet op tegen landen als China en India." En op het eerste gezicht lijken de perspectieven voor Europa ook minder gunstig dan die in Oost Azië. Althans wat betreft de (over)heersende opvattingen over de kenniseconomie. In de haast om snelle doelen te realiseren gaan we op dit moment in Europa al snel hyperventileren. Onze lonen zijn te hoog en de voorsprong die we hadden op het gebied van techniek en infrastructuur erodeert. Snelle internetverbindingen – en dus beschikbare kennis – heb je nu overal. Het lijkt soms wel alsof we proberen te redden wat er te redden valt.

Willen we als Europa onze voorsprong uitbouwen, dan zullen we moeten inzetten op een trendbreuk en op zoek moeten gaan naar de essentie van de wisselwerking tussen kennis en economie, oftewel: op zoek gaan naar kwaliteit en verdieping. Daarbij is *tegenwicht* nodig tegen de opvattingen dat (1) creativiteit het resultaat is van creatieve individuen, (2) innovatie voornamelijk voortkomt uit onderzoek- en kennisinstellingen en (3) het mogelijk is de onderliggende processen bij creativiteit en innovatie te optimaliseren door ze te plannen en te beheersen. Creativiteit is het resultaat van een intensief en soms chaotisch sociaal proces. Vele mensen dragen hun steentje bij. En wie chaos begrijpt, begrijpt ietsje meer van de werking van creativiteit. Nonaka en Takeuchi (1995) tonen daarbij aan dat innovaties veelal het resultaat zijn van wisselwerkingen tussen (jonge) mensen met frisse ideeën en (oudere) mensen met veel ervaringskennis. Deze ervaringskennis wordt wel aangeduid als tacit knowledge (Polanyi, 1967). Tacit knowledge wordt overgedragen door socialisatie en niet door achter een PC te zitten. Het succesvol omzetten van innovaties naar de markt vraagt daarnaast om actieve betrokkenheid van ondernemers, onder praktische omstandigheden.

Figuur 2. De Spaanse trap in Rome (9 november 2003). Een plek waar mensen elkaar graag ontmoeten en waar geschiedenis gevoeld wordt.

Kortom: het vormgeven van een succesvolle kenniseconomie waarbij sprake is van continue vernieuwing vraagt om *ontmoetingen*. Mensen moeten elkaar tegenkomen en op actieve en mogelijk gepassioneerde wijze reflecteren en elkaar uitdagen. Daarbij hebben Van Kooten en De Bie een extra betekenis toegevoegd aan *ontmoeten*: het niet meer moeten. In een vernieuwende economie worden activiteiten minder geperst binnen scherpe grenzen van het moeten, en ontstaat creativiteit in ruimtes van vertrouwen en gemoedelijkheid. Breder handelen dan de strikte taakopvatting wordt een bron van innovatie in plaats van een bedreiging. Nu is het zo dat als een hydroloog bij een waterschap oplossingen aandraagt voor een verkeersvraagstuk, deze niet serieus wordt genomen. Er ontstaat alleen een klimaat van vertrouwen en gemoedelijkheid als mensen de tijd nemen voor elkaar en voor gezamenlijke reflectie. Dit kan in Slow Cities, sterker nog: Slow Cities faciliteren dit.

Diversiteit in Gotenborg

Het concept van Slow Cities biedt ook handvatten voor duurzaamheid. En daarmee komt de Gotenborg strategie in beeld. Ook qua duurzaamheid wil Europa voorbeeldstellend zijn. Belangrijke karakteristieken van duurzaamheid – vanuit de invalshoek van complexiteit – zijn diversiteit en veerkracht (resilience). Een systeem met veel veerkracht herstelt zich na verstoring, of het nu een natuurlijk of een sociaal-economisch systeem is. Het wordt weer gezond. Dit hoeft niet dezelfde toestand te zijn als voor de verstoring. Daarbij geldt dat een systeem met een hoge diversiteit meer mogelijkheden heeft voor gezond herstel. Monoculturen zijn kwetsbaarder. Het repertoire aan antwoorden vanuit een monocultuur op verstorende invloeden van buitenaf is klein. Interessant daarbij is dat Van Leeuwen (1966) een relatie heeft beschreven tussen dynamiek en diversiteit. *Hoe hoger de dynamiek, hoe geringer de diversiteit*. De kust van Nederland is hoogdynamisch, maar de biodiversiteit is aanzienlijk lager dan die van een duinvennetje dat honderden jaren onaangetast is gebleven. Dit roept vragen op over de veelgehoorde roep om dynamiek. Want wat voor de ecologie geldt, geldt mogelijk ook voor vestiging en gedrag van mensen en groepen mensen. Waar sprake is van hoge dynamiek neemt de diversiteit af, en dus ook de veerkracht. Terwijl beide zo belangrijk zijn om te herstellen na een verstoring, of zoals nu om in te kunnen spelen op veranderende kenniseconomische omstandigheden.

Een mooi voorbeeld van vestigingspatronen met geringe diversiteit betreft de Vinex-wijken in Nederland. Daar worden in korte tijd grote hoeveelheden woningen uit de grond gestampt. Veel mensen zijn het er daarbij over eens dat de diversiteit in vormgeving klein is, zowel van de buitenruimte als de woningen. Het staat in schril contrast met een oud stadscentrum dat zich gedurende eeuwen heeft ontwikkeld. Met de doelen die gesteld worden kán het ook niet anders. Als een woonwijk wordt ontwikkeld in vijf jaar dan kun je niet alle woningen verschillend bouwen. Dat zou veel te duur zijn, stelt men. Bovendien, als je veel langer doet over het bouwproces, zitten vele bewoners lange tijd in een woonwijk die onaf is. De wegen zijn nog niet definitief, erg liggen bergen grond en zand, de ontwatering functioneert nog niet volledig, de frequentie van het openbaar vervoer is nog te laag en er zijn geen voorzieningen.

Als diversiteit en dynamiek daadwerkelijk op deze wijze samenhangen, dan pleit dat voor een onthaasting van planprocessen in gebieden waar ruimtelijke diversiteit hoog in het vaandel staat. Zowel voor natuurlijke als sociaal-economische systemen is een zekere traagheid van belang. Het resulteert in meer veerkracht. Slow Cities leggen daarmee een fundament voor duurzaamheid, en dragen dus ook bij aan de Gotenborg strategie.

Quick, quick, slow

Het concept van Slow Cities is een visionair beeld van wat zou kunnen worden. Is het daarmee wel realistisch? Het vlieg wiel van alsmaar sneller is in beweging gekomen en kan niet worden afgeremd, zo stellen sommigen. Om mee te kunnen gaan moet je jezelf neerleggen bij geest van de tijd en die vraagt nu eenmaal om systemen die doelgericht zijn en op rationele wijze worden geoptimaliseerd. Steeds sneller en efficiënter, een kwestie van “survival of the fittest.” Bovendien, de oorspronkelijke CittaSlow beweging gaat alleen aan de slag met stadjes die niet groter zijn dan 50.000 inwoners. De wereld versnelt en verhardt en slechts een klein deel van de bevolking, een elite, kan het zich permitteren hieraan te ontsnappen. Kortom: Slow Cities zijn geen vanzelfsprekendheid.

Zoals zo vaak kunnen wij kiezen tussen de zekerheid dat het fout gaat en de kans dat het goed kan gaan. Slow Cities bieden kansen, geen zekerheden. Het is dan ook van belang kleine stapjes te maken en dicht op de praktijk van alle dag te blijven, en niet in te zetten op een te

sterk geïdealiseerd veranderingsproces. Zo blijven risico's overzichtelijk. Het concept van Slow Cities moet met een zekere traagheid worden ingevoerd, want het is onverstandig te ontkennen dat veel processen in onze maatschappij verweven zijn met groepsprotectie, het streven naar macht, de behoefte aan controle en beheersing, opportunisme, onevenwichtige verrijking, etc. Deze karakteristieken van “de realiteit” werken deels verstorend, maar kunnen ook worden gezien als een bron voor innovatie.

Figuur 3. Slow Cities laten spannende structuren zien op verschillende schaalniveaus. Harde grenzen vervagen (Bathmen, 4 maart 2005).

Door op de juiste plekken en de juiste momenten te vertragen en ruimte te creëren voor reflectie (door het organiseren van ontmoetingen), komen processen die gewaardeerd worden door vele mensen sneller in beweging. Dat wil niet zeggen dat het allemaal ideaal wordt, maar wel ietsje beter. Wellicht is dat voldoende voor het vergroten van de veerkracht en onze voorsprong in de kenniseconomie. Een principe van complexe systemen is “more haste, less speed” (Geldof, 2004). Slow Cities biedt een kader voor “less haste, more speed” en plaatst naast het quick quick van onze turbo maatschappij een voorzichtige slow. Het heeft daarom een belangrijke toegevoegde waarde.

Veranderend denken

Waarom nu en waarom Europa? Ten eerste, in landen waar gedurende lange tijd sprake is van maatschappelijke stabiliteit (vrede) zoals in West Europa, hebben mensen de ruimte nieuwe denksystemen te verkennen. En een verschuiving in de wijze van denken voltrekt zich zeker op dit moment. Het is goed daarbij aan te sluiten. Ten tweede, vooral in Europa zijn de condities gunstig omdat er veel geschiedenis en cultuur aanwezig is. Deze twee observaties in combinatie kunnen Europa op voorsprong zetten en de veerkracht vergroten. Ik licht beide kort toe.

Veel futurologen houden zich bezig met trends in de samenleving en proberen na te gaan wat de consequenties zijn als deze trends zich al dan niet voortzetten. Opvallend is dat bepaalde trendbreuken in vrijwel alle toekomstverkenningen terugkomen. De trendbreuk die Cornelis (1993) beschrijft is daar een voorbeeld van. Hij beschrijft deze als de transitie van het sociale

regelsysteem naar communicatieve zelfsturing. De essentie hiervan is dat meer en meer mensen tot de ontdekking komen dat het hebben van dingen beperkte vreugde biedt. Kwaliteit van leven – dé link met Slow Cities – wordt door meer bepaald dan door bezit en macht. De filosofie van het *hebben* maakt plaats voor de filosofie van het *zijn*. Mensen vragen zich af: “Wie ben ik? Wat doe ik? En is wat ik doe wel in overeenstemming met wie ik ben?” Gevolg is bijvoorbeeld dat ze bij de keuze voor een nieuw huis minder gericht zijn op de status ervan, maar nagaan of het huis en de plek aansluiten op wie ze zijn. Werk moet niet alleen gekoppeld zijn aan een goed salaris, maar het moet ook leuk zijn. Ze gaan op zoek naar die plek voor wonen, werken en creëren die bij hen past. Hoe groter de diversiteit in aanbod, hoe bewuster ze het proces kunnen doormaken. Hoe meer invloed ze zelf kunnen uitoefenen, hoe groter hun betrokkenheid en committent.

Het is duidelijk dat een dergelijke trendbreuk goed aansluit op een ontwikkeling richting Slow Cities. Het gaat erom dat mensen bewust proberen te ontsnappen aan de maalstroom van sneller en meer en dat ze afstand nemen van de situatie waarin ze zichzelf slaaf voelen van hun eigen behoeften.

**Figuur 4. Héb je een huis, of is je huis de plek waar je jezelf herkent?
(Bathmen, 13 maart 2005)**

Lang niet iedereen is hiermee bezig. Sterker nog, de meeste mensen draaien nog steeds op volle toeren mee in de heersende opvattingen over hoe het beter kan. Maar de tegenstroom is helder. Voor Europa is de filosofie van het *zijn* een nieuwe dimensie in de kenniseconomie. Het voedt wat Richard Florida (2002) noemt: “The Creative Class”. De condities voor Europa om hieraan vorm en inhoud te geven zijn gunstig, omdat lange tijd sprake is van maatschappelijke stabiliteit (vrede). Dat geldt vooral voor West Europa. Lange tijd van stabiliteit is een voorwaarde voor het doorlopen van de transitie (Beck en Cowan, 1996). In onrustige tijden vallen mensen terug op primaire denksystemen en overlevingsstrategieën. Hoe langer het stabiel is, hoe meer mensen ertoe overgaan nieuwe – complexere – denksystemen te verkennen.

De tweede observatie komt voort uit inzichten over omgaan met complexiteit. Wie veel geschiedenis en cultuur heeft, kan ook meer toekomst aan. Uit geschiedenis ontstaat

diversiteit en dus ook veerkracht. Dit geldt voor groepen mensen (culturen en naties) en ook voor individuen. Vaak wordt de rol van de geschiedenis onderschat en worden processen vooral gemanaged op problemen in het heden en de doelen (targets) in de toekomst. Processen raken daardoor in onbalans, omdat zij in de realiteit niet los staan van het verleden. Wie de essenties van complexiteit doorgrondt, weet dat het belangrijk is de doorwerking van de geschiedenis serieus te nemen en het heden te beschouwen als het balanceerpunt tussen verleden en toekomst. Hoe groter de toekomstgerichtheid, hoe belangrijker het is ervaringen uit het verleden mee te nemen. Het mooie van Europa is dat er veel geschiedenis en cultuur is en dus een gezonde basis voor het vormgeven van gewenste ontwikkelingen en het versterken van de identiteit. Dit in tegenstelling tot landen de Verenigde Staten, Canada, Australië en Nieuw Zeeland waar gebrek aan geschiedenis en cultuur als een echt gemis wordt ervaren. Het is ook niet voor niets dat een beweging als CittaSlow is ontstaan in Italië (Toscane).

Het mooie van het concept Slow Cities is dat deze zich ontwikkelen volgens drie paradoxale relaties: (a) snelheid door meer traagheid, (b) ontwikkeling dankzij stabiliteit en (c) toekomst door meer geschiedenis. Deze paradoxale relaties kenmerken de complexiteit van processen in de leefomgeving en leggen de basis voor ontwikkelingen in (West) Europa. Nergens zijn de condities zo gunstig om een *sprong* te maken zowel qua duurzaamheid (veerkracht) als qua kenniseconomie (voorsprong).

Beide voeten op de grond

Allemaal mooi en aardig, maar wat betekent dit nu voor de praktijk van het omgevingsbeleid? Wat gaat er anders? Het concept Slow Cities heeft zowel consequenties voor processen binnen het omgevingsbeleid – de samenwerking tussen betrokken partijen – als voor de wijze waarop de omgeving wordt ingericht. Ook inspireert het om op andere wijze met kosten en baten om te gaan.

Het volgende overzicht reikt enige handvatten aan. De opsomming is richtinggevend, en zeker niet uitputtend. Vooral in Europese projecten kunnen de onderliggende strategieën verder worden uitgewerkt en kunnen voorbeelden worden getoond in aansprekende pilotprojecten. Projecten binnen Slow Cities hoeven niet volledig nieuw te zijn. Bijvoorbeeld, je kunt regenwater dat afstroomt van daken infiltreren in de bodem. Dat kun je doen om waterproblemen op te lossen – zoals nu vaak het geval is – maar je kunt het ook doen om een (bescheiden) steentje bij te dragen aan sterker en duurzamer Europa. In Slow Cities worden bekende en minder bekende technische ingrepen in de fysieke leefomgeving in een maatschappelijk kader geplaatst. Dit vergoot de samenhang en verscherpt de focus. Waar hydrologen en verkeerskundigen voorheen bezig waren met het oplossen van hun eigen vraagstukken, dragen ze nu gezamenlijk bij aan meer veerkracht en een grotere voorsprong.

Planprocessen

Bij Slow Cities verlopen (plan)processen anders. Een belangrijk verschil met meer traditionele processen is dat betrokken partijen meer *naast* elkaar werken dan *na* elkaar. Er wordt meer parallel gewerkt dan serieel (het doorgeven van estafettestokjes). Deze wijze van werken wordt aangeduid als Interactieve Uitvoering (Geldof, 2004). Daarbij is er meer aandacht voor de ontmoetingen tussen partijen. Waar mensen serieel werken worden activiteiten overgedragen, veelal op expliciete wijze. Bij parallel werken vindt meer afstemming plaats en kan door socialisatie ook ervaringskennis (tacit knowledge) worden overgedragen. Betrokkenen nemen de tijd voor elkaar en voor reflectie.

Gebruik van ervaringskennis

Er wordt sowieso meer waarde toegekend aan tacit knowledge. Mensen met veel ervaring worden niet botweg aan de kant gezet, maar worden betrokken in trajecten van innovatie. Nu is er een neiging aanwezig de waarden van zowel oude als zeer jonge medewerkers lager in te schatten dan die van de medewerkers tussen de dertig en de vijftig. Door meer in te zien dat (1) iedere leeftijd waarden met zich meebrengt en (2) mensen het best ingezet kunnen worden in de processen waar ze goed in zijn, ontstaat een basis voor innovatieve ontwikkelingen. Er komen in verhouding steeds meer oude mensen. Velen zien dat als een ongewenste demografische tendens. Het kan echter ook als een kans worden gezien. Daarbij gaat het niet zozeer om het zien als de ouderen als “een nieuwe markt” of het creëren van leefgebieden speciaal voor ouderen. Waar de huidige trend inzet op ontmenging van ouderen en jongeren, treedt na de trendbreuk meer vermenging op. Wijsheid en enthousiasme ontmoeten elkaar vaker.

**Figuur 5. Waterkunstwerk in Melbourne, Australië (7 april 2006).
Geschiedenis en cultuur vormen zich rond concrete projecten.**

Meer het veld in

In Slow Cities wordt minder tijd doorgebracht achter de PC en wordt meer het veld ingegaan. In het veld – daar waar ruimtelijke processen zich voltrekken – zijn betere mogelijkheden aanwezig voor het hanteren van complexiteit dan in de abstracte wereld van de computer. In het veld is het vanzelfsprekend dat alles met alles samenhangt, in de abstracte wereld ontstaat samenhang op basis van ingewikkelde integrale constructies. In het veld ontmoeten mensen elkaar en kan worden gewerkt aan vertrouwen. Dit gaat tegen de huidige trend in. Het lijkt soms wel of er twee geaccepteerde vormen van werk zijn: achter de PC zitten en vergaderen.

Minder scherpe afbakening

Taken en verantwoordelijkheden worden minder scherp afgebakend. Daarbij gaat het niet alleen om overheden en bedrijven in PPS-constructies, maar ook om de samenwerking tussen professionals en bewoners. Er zijn hier al mooie voorbeelden van bekend. In Rotterdam, bijvoorbeeld, kunnen bewoners voor weinig geld een huis kopen in een wijk voor stedelijke vernieuwing. Voorwaarde is dat ze die woning structureel verbouwen en verbeteren. In Italië bouwen particulieren hun eigen woning onder leiding van professionals. Hierdoor ontstaan betrokkenheid en diversiteit. In het project Watertuinen in Nederland leveren tuinen van

particulieren een bijdrage aan de stedelijke wateropgave. De scherpe grenzen van het moeten vervagen. Regels en controle maken plaats voor vertrouwen, gemoedelijkheid en kwaliteit.

Gebiedsontwikkeling

Bij gebiedsontwikkeling worden minder grootschalige projecten aangepakt. In plaats van 900 woningen bouwen kun je ook dertig keer dertig woningen bouwen. Deze kleine projecten kunnen meer organisch worden opgezet en bieden tevens meer ruimte voor het uittesten van innovatieve ideeën. Als bij dertig woningen iets niet lukt, is dat minder erg dan als bij 900 woningen iets niet lukt. Door kleinschalig te bouwen wordt de dynamiek verlaagd en neemt de diversiteit toe, en dus de identiteit. Het principe van “less haste, more speed” zou bij deze andere manier van werken wel eens in sterke mate van toepassing kunnen zijn. Het is daarbij de kunst de gebiedsontwikkeling niet alleen *voor* bewoners aan te leggen en te onderhouden, maar ook *met* bewoners.

Ruimtelijke ordening

Waar het kan, wordt bij het concept Slow Cities de menselijke dynamiek teruggebracht tot nabij nul. Natuurgebieden worden deels met rust gelaten en ook in het landelijke gebied ontstaan zones waar mensen tot rust kunnen komen en kunnen reflecteren. Slow Cities ontstaan daar waar snelle en trage gebieden naast elkaar bestaan en mensen tussen die gebieden kunnen pendelen. Daarmee is het concept Slow Cities meer dan een stedelijke visie. Door in bepaalde gebieden de dynamiek erg laag te houden, ontstaan nieuwe gevarieerde vormen, op verschillende schaalniveaus. Ook de biodiversiteit wordt hierdoor op niveau gehouden.

Deze filosofie van snelle en trage gebieden is in het kader van het Europese project PURE uitgewerkt voor water (Kuypers et al., 2005). PURE is een samenwerking tussen Groningen (provincie en stad), Deventer, Gotenburg en Noord Oost Engeland. Door oog te hebben voor bestaan van snelle gebieden (fast lanes) en trage gebieden (slow lanes) en aandacht te besteden aan de verbindingen ertussen, neemt de ruimtelijke kwaliteit toe. De behoefte aan een dergelijke filosofie is in het westen van Nederland erg groot, maar in Noord Nederland zijn de condities ervoor veel gunstiger. Ook op Europese schaal kunnen dergelijke spanningen worden waargenomen.

De openbare buitenruimte

In het ontwerp van nieuwe gebieden en bij stedelijke vernieuwing wordt in Slow Cities meer aandacht besteed aan ontmoetingsplekken in de openbare buitenruimte. Het is niet mogelijk mensen te dwingen meer ondernemend te zijn, ook al is dat voor de uitbouw van de kenniseconomie wel essentieel. Het is wel mogelijk condities te scheppen waarbinnen ondernemerschap beter uit de verf komt, door minder te regelen en controleren en door zorg te dragen voor meer en betere ontmoetingen. Dat is een ontwerpopgave. Centraal begrip hierbij is *cultuur*. Mensen ontmoeten elkaar graag op plekken waar veel geschiedenis aanwezig is, of kunst. En die zijn er veel in Europa. Hofstede (1998) schetst drie praktische dimensies van cultuur: helden, symbolen en rituelen. Deze drie dimensies zijn niet te beheersen en controleren, maar wel enigszins te sturen. Als ontmoetingen met kwaliteit rituelen zijn worden, maken ze een volwaardig onderdeel van de Europese cultuur, en zijn ze verankerd.

Slow Traffic

Verkeer moet ervoor zorgen dat mensen van A naar B gaan en liefst zo snel mogelijk. Vaak wordt dat zo gezien, maar er zijn alternatieven. Het verplaatsen *An Sich* mag kwaliteit hebben. Niet alleen het reisdoel is interessant, maar ook het reizen zelf. Tijdens een workshop over

verkeer in de gemeente Nijmegen – enige jaren geleden – is geconstateerd dat huidige verkeerssystemen steeds beter gaan functioneren als mensen zich goed aan de regels houden en zich op gelijke wijze gedragen. “Als iedereen in de stad netjes 50 km/uur zou rijden, krijg je minder opstoppingen”, zo wordt gezegd. In feite wordt er gestreefd naar een monocultuur in menselijk gedrag. Daar is een trendbreuk mogelijk. Stel we ontwerpen verkeerssystemen zo dat deze steeds beter gaan functioneren als mensen een grotere diversiteit vertonen en identiteit ontleenen aan de wijze waarop ze zich verplaatsen? Als verplaatsen prettig is, mag het ook wat trager gaan.

Er is nog een andere motivatie voor Slow Traffic. Het schijnt zo te zijn dat door de eeuwen heen en over de gehele aardbol mensen een gelijke hoeveelheid tijd besteden aan verplaatsing. Gaan de verplaatsingen sneller, dan gaan ze ook verder reizen. Afstanden tussen wonen, werken en recreëren zijn daardoor toegenomen. Door deze activiteiten bewuster naast elkaar te leggen – fast en slow – hoeven mensen minder ver te reizen en kunnen verplaatsingen trager plaatsvinden. Huidige tendensen zijn moeilijk om te draaien, maar het bieden van enig tegenwicht is hier zeker gewenst, zeker tegen de achtergrond van files, verkeerslawaaï en slechte luchtkwaliteit.

Figuur 6. Complexe patronen op het strand van Ameland (9 augustus 2003). Deze patronen zijn onvoorspelbaar, en toch kunnen we ervan genieten.

De kust

De kust kenmerkt zich door een hoge natuurlijke dynamiek. In korte tijd kan er veel veranderen. Duinen verplaatsen zich, botgaten verschijnen en verdwijnen. Het spel tussen zand, zee en wind levert een boeiend schouwspel op. Mensen ervaren de kust op verschillende wijzen. Enerzijds is de kust de plek voor handel en voor vermenging van culturen, met een hoge dynamiek. Anderzijds is het vertoeven aan de kust een bron van rust. Zee en wind roepen op tot reflectie. Deze combinatie van quick en slow maakt de kust een spannende plek om te verblijven.

Het huidige kustbeleid richt zich erop de vastgestelde kustlijn van Nederland zo goed mogelijk in stand te houden. Waar de kust afkalft, vindt herstel plaats met behulp van zandsuppletie; niet te veel, niet te weinig. Er wordt nét aan de normen voldaan. Dat wordt

gezien als de meest efficiënte wijze van kustbeheer. Maar daardoor is het strand langs de kust van West Nederland ook nét te smal om een echt gevoel van rust en ruimte te ervaren – zoals op Terschelling – en is er nét te weinig ruimte aanwezig voor het toelaten van economische activiteiten. Waarom suppleren we niet tien keer meer zand dan we nu doen? In de hoge natuurlijke dynamiek van zand, zee en wind ontstaat dan een overmaat die enerzijds ruimte biedt aan economische activiteiten – de kustlijn is dan minder kwetsbaar – en anderzijds de kritische omvang heeft voor rust en ruimte.

Kosten en baten

Wat kosten Slow Cities? Het klinkt allemaal wel aardig, maar ruimte en reflectie kosten geld. Vertragen is inefficiënt – zo lijkt het – en dus duurder. Het is onbetaalbaar allemaal leuke culturele ‘dingetjes’ te doen. Deze redenering gaat op zolang er wordt vastgehouden aan oude benaderingen voor de exploitatie van stedelijke – en andere – projecten.

Hoe gaan we in de huidige situatie in het omgevingsbeleid veelal te werk? We signaleren een ruimtelijk probleem of een ruimtelijke uitdaging. Bijvoorbeeld: er is een tekort aan oppervlaktewater, waardoor regelmatig wateroverlast optreedt. We verzinnen dan maatregelen om dit vraagstuk op te lossen. Deze maatregelen kosten geld en het is nu reeds moeilijk genoeg om deze kosten verdeeld te krijgen over de ‘stakeholders.’ Door gesteggel over geld komen veel projecten niet goed van de grond. Als er vertraagd wordt, nemen de financiële problemen alleen maar toe, zo zullen velen in eerste instantie reageren.

Figuur 7. De wijk Augustenborg in Malmö (20 september 2004). De gemeente heeft hier geïnvesteerd in de openbare buitenruimte. Dit zette anderen aan ook te investeren.

Binnen Slow Cities wordt het geheel van een gebied – quick en slow – gezien als een sociaal-economisch systeem. Dit systeem als geheel moet gezond zijn en het liefst nog gezonder worden. Daarbij worden drie saldo's van kosten en opbrengsten in beschouwing genomen (Geldof en De Graaf, 2005):

1. het saldo van de directe kosten en opbrengsten (het ééndimensionale saldo);
2. het saldo van indirecte kosten en opbrengsten (het tweedimensionale saldo);
3. het saldo van investeringen in het heden en in de toekomst (het driedimensionale saldo).

Met het ééndimensionale saldo zijn we het meest vertrouwd. Het tweedimensionale saldo geeft aan dat het sociale systeem verbonden is met het economische systeem. Als een wijk meer gewaardeerd wordt, worden bezittingen in die wijk meer waard. Het driedimensionale saldo is mogelijk voor Slow Cities het meest wezenlijk. Daar waar een negatieve spiraal in sociaal-economische ontwikkelingen wordt omgebogen naar de positieve spiraal, kan een deel van toekomstige investeringen achterwege blijven. Bruist de wijk qua ontmoetingen, is er ruimte om tot jezelf te komen en is er sprake van diversiteit en identiteit, dan zal deze zichzelf op duurzame wijze kunnen handhaven en treedt er herstel op na verstoringen. Er is dan sprake van veerkracht. Levenskwaliteit werkt daardoor op positieve wijze door in de financiële balans.

Een goed voorbeeld van waar deze redenering goed uit de verf is gekomen, betreft de wijk Augustenborg in Malmö, Zweden (zie figuur 7). Dit was een echte probleemwijk, met veel leegstand. De gemeente is daar begonnen met investeringen in de openbare buitenruimte. Een complex veld van actoren volgde met eigen investeringen, waaronder de woningbouwverenigingen en de bewoners. Er is niet overhaast. In een veelheid aan ontmoetingen werden nieuwe ideeën uitgewerkt. Vooral op het gebied van vegetatiedaken is de wijk nu toonaangevend. Een financieel ongezonde wijk met grote milieuproblemen is een financieel gezonde wijk geworden, met een voorbeeldfunctie op het gebied van duurzaamheid. De wijk wordt nu erg gewaardeerd door de mensen die er wonen, werken en recreëren. Als de aandacht beperkt was gebleven tot het ééndimensionale saldo, was het mogelijk een financieel fiasco geworden.

Bodem

De bodemsanering in Nederland laat zien dat door vertraging sneller succes kan worden geboekt. In de begintijd van het bodembeleid werd geëist dat bij sanering de bodem *schoon* moest worden gemaakt (multifunctioneel). Dit resulteerde in een soort verkramping. De bodemsanering kwam nauwelijks van de grond. Later heeft men het beleid veranderd en is gaan eisen dat de bodem *schoner* moest worden (functiegericht). Hierdoor is er pas echt beweging in gekomen.

Daarmee is nog niet de stap gezet naar Slow Cities. Deze kan pas worden gezet als de bodem minder wordt gezien als iets dat er ‘gewoonweg’ is en vies of schoon kan zijn, en meer als een volwaardig onderdeel van de leefomgeving. Er is een relatie tussen bodem en activiteiten aan het oppervlak. Bodem is een onderdeel van de cultuur. Bodem bindt.

Bedrijven

Veel bedrijven worden op dit moment tot op het bot uitgehold. Op basis van targets en cijfers worden bedrijfsprocessen zover geoptimaliseerd dat er weinig ruimte overblijft voor individuele ontwikkeling. Processen worden tot in de details gerationaliseerd. Zorgwekkende voorbeelden hiervan zijn de post en de politie. Targets worden belangrijker dan mensen, wat resulteert in veel ziekteverzuim. In Slow Cities maakt het Angelsaksische systeemdenken, zoals dat is komen overwaaien uit de Verenigde Staten, plaats voor een bedrijfsvoering waar meer op de kwaliteit van mensen wordt gestuurd en waar ruimte is voor sensibiliteit (Van Dinten, 2003). Er wordt sterker gestuurd op diversiteit en bedrijfscultuur. Zo stond enige jaren geleden in de krant dat Engels onderzoek heeft aangetoond dat het voor innovatieve bedrijven noodzakelijk is dat werknemers ongeveer 15% van de tijd ‘doelloos’ socialiseren. Meer dan 15% resulteert in inefficiëntie, minder in het langs elkaar heen werken en het missen van kansen. In veel bedrijven is de 15% weg geoptimaliseerd en sturen medewerkers die vlak bij elkaar zitten elkaar emails.

Slow Water systems

Tot slot wat extra aandacht voor het waterbeheer. Water staat hoog op de Europese agenda en veel Europese partners zoeken samenwerking op het gebied van water. De uitdrukking “water verbindt”, reeds verwoord door de klassieke Grieken, komt op deze wijze tot leven.

Als er iets is dat meer ‘slow’ moet gaan, dan is dat water. Dat komt ook duidelijk tot uiting in het Nederlandse beleid voor de 21^e eeuw waarin gesproken wordt over “vasthouden, bergen en dan pas afvoeren.” Door water minder fanatiek af te voeren, worden piekafvoeren gereduceerd, kan water worden opgeslagen voor het overbruggen van droge perioden en ontstaan betere condities voor het schoonhouden en reinigen van waterstromen. Daarvoor wordt het repertoire aan oplossingen vergroot en worden meer mensen bij de vormgeving van watersystemen betrokken. Een voorbeeld hiervan is het eerder genoemde voorbeeld van Watertuinen. Als iedereen in zijn eigen tuin water infiltreert en/of tijdelijk buffert, worden rioolsystemen in sterke mate ontlast. Het werpt wel veel nieuwe vragen op, voornamelijk over onderhoud en beheer. De uit deze vragen voortkomende innovaties dragen bij aan onze kenniseconomie.

**Figuur 8. De Ouseburn die door Newcastle stroomt (18 april 2004).
Dergelijke ontmoetingen tussen stad en rivier vragen om het concept
van Slow Cities.**

Ruimte voor de Rivier is ook een voorbeeld waarin de filosofie van Slow Cities herkenbaar aanwezig is. Het gaat om Slow Rivers. Ruimte voor de Rivier richt zich op het vergroten van de *veerkracht* van het watersysteem waardoor we een *voorsprong* opbouwen in onze kennis over omgaan met klimaatverandering. Daarvoor is het evenwel van belang deze concepten niet maatschappelijk af te dwingen (met alleen oog voor het ééndimensionale saldo van kosten en baten), maar zonder haast iets te laten ontstaan. Dat vraagt om *ontmoetingen* met kwaliteit en inleving in geschiedenis en cultuur. Nu wordt het nog te veel op afstand gestuurd, vanuit Den Haag, en wordt vanachter de PC geoptimaliseerd. Het gaat beter als betrokken actoren een gezamenlijk proces doorleven.

Een interessante vraag voor de komende jaren betreft de plaats van de waterketen in Slow Cities. De waterketen betreft: drinkwaterwinning, drinkwaterdistributie, drinkwatergebruik,

het inzamelen van afvalwater, het transport van afvalwater en het zuiveren van afvalwater. De processen in deze waterketen onttrekken zich grotendeels aan het oog van bewoners. Als ze de kraan opendraaien komt er water uit – vanzelfsprekend – en als ze het toilet doortrekken gaat het afvalwater ‘automatisch’ naar de zuivering. Echter, in veel gebieden op aarde staat de beschikbaarheid van drinkwater onder druk. Het hebben van drinkwater wordt minder vanzelfsprekend. Slow Cities biedt condities waarbinnen innovaties vertaald kunnen worden naar de praktijk. Als bewoners meer betrokken zijn, er meer gereflecteerd wordt en betrokkenen elkaar ontmoeten rond concrete projecten (in het veld), verminderen weerstanden tegen veranderingen. Er worden nieuwe bronnen voor drinkwater benut, er wordt minder drinkwater verspild, regenwater en afvalwater worden minder met elkaar vermengd, effluentwater wordt als bron gezien, etc. Projecten in scholen kunnen erop worden afgestemd. Door minder te denken in termen van efficiëntie en meer in termen van de kwaliteit van de samenleving, kan een sprong vooruit worden gemaakt. Water speelt daarbij een bijzondere rol.

Figuur 9. Beeldentuin Oslo, 16 maart 2003. Vaak gaat het bij Slow Cities om oog hebben voor het bijzondere, hoe klein ook.

Mahatma Gandhi heeft ooit gezegd: “De kwaliteit van de samenleving weerspiegelt zich in de wijze waarop deze omgaat met water.” Het concept van Slow Cities levert daarvoor enige bouwstenen. Waar water langzamer gaat stromen, schoner en zichtbaarder is en meer een onderdeel gaat uitmaken van de cultuur, is het aangenaam om op een pleintje met fontein te reflecteren met enige vrienden, onder het drinken van een heerlijk glas rode wijn. Het voelt dan alsof we meer toekomst hebben én meer verleden. Het voelt alsof we sneller gaan door de tijd te nemen. We kunnen dan trots zijn op wat we als mensen gezamenlijk voor elkaar hebben gekregen.

Referenties

- Beck, D.E. en Cowan, C.C. (1996). *Spiral Dynamics. Mastering Values, Leadership, and Change*. Blackwell Business.
- Cilliers, P. (2006). *On the Importance of a Certain Slowness*. Draft paper. University of Stellenbos.
- Cornelis, A. (1993). *De Logica van het Gevoel. Filosofie van stabiliteitslagen van de cultuur als nesteling der emoties*. Vijfde druk, Stichting Essence, Amsterdam-Brussel-Middelburg.
- Dinten, W. van (2003). *Met gevoel voor realiteit. Over herkennen van betekenis bij organiseren*. Euberon, Delft.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. The Perseus Books Group, New York.
- Geldof, G.D. (2004). *Omgaan met complexiteit bij integraal waterbeheer. Op weg naar Intractieve Uitvoering*. Herschreven proefschrift, uitgegeven door Tauw bv. Vrij te downloaden vanaf www.govertgeldof.nl.
- Geldof, G.D. en Graaf, R. de (2005). Rotterdam Waterstad 2035: van idee tot realisatie. Over waterplannen in de harde realiteit. *Real Estate Magazine*, November 2005.
- Hofstede, G. (1998). *Allemaal andersdenkenden. Omgaan met cultuurverschillen*. Uitgeverij Contact, Amsterdam.
- Knox, P.L. (2005). Creating Ordinary Places: Slow Cities in a Fast World. *Journal of Urban Design*, Vol. 10. No. 1-11, February 2005.
- Kuypers, V., Jonkhof, J., Ekamper, T. en Tjallingii, S. (2005). *The PURE Guidebook on Planning with Water*. Handboek tot stand gekomen binnen het Europese project Pure (www.purenorthsea.com).
- Leeuwen, C.G. van (1966). A relation theoretical approach to pattern and process in vegetation. *Wentia* 15: pp. 25-46.
- Nonaka, I. en Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company. How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. Oxford University Press, Oxford.
- Polanyi, M. (1967). *The tacit dimension*. Routledge & Kegan Paul, London.